מבית אי"ש

מתורת רבן של ישראל
הגאון רבי יוסף שלום אלישיב
זצוק"ל

פרשת וישלח תשפ"ז גליון מס' 215

אין לסמוך על הדברים למעשה

ויותר יעקב לבדו (פרשת השבוע בראשית לב כה)

ויותר יעקב לבדו אמר רבי אלעזר שנשתייר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם וכל כך למה לפי שאין פושטין ידיהן בגזל (**חולין צא ע"א**)

רבינו: דברי הגמ' צריכים ביאור, וכי ממונם חשוב יותר מגופם, וצ"ל דהיינו שמצערים עצמם בשביל להציל ממונם. אבל יש להבין דברי הגמ' "וכל כך למה לפי שאין פושטין ידיהן בגזל", מה טעם הוא זה ומה שייכות הדברים לכאן.

ויש לבאר אף שאין זה כ"כ במשמעות הדברים, דאיתא במדרש[1] עה"פ[2] "כי מלאה הארץ חמס מפניהם" "איזהו חמס ואיזה היא גזל, א"ר חנינא חמס אינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה, וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים והיה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין וכו'".

וקשה, בשלמא אצל ישראל יש חילוק בין שו"פ לפחות משו"פ, אבל אצל ב"נ מה חילוק יש בין שו"פ לפחות משו"פ, והלא "בן נח נהרג על פחות משו"פ"[3], ונראה שגם בדין "בן נח נהרג על פחות משו"פ" הפחות משו"פ גם צריך שיהא לו שיעור של חשיבות, דאם יטול קיסם מגדר של חבירו[4] שאין לזה שום חשיבות ב"נ לא יהרג ע"ז ואין זה בכלל גזל, אבל הוא בכלל חמס. תורמוסים א"א לאכלם עד שיבשלום שבע פעמים[5], ותורמוס אחד כמות שהוא אין לו שום חשיבות וגם ב"נ אינו נהרג עליו, אבל הוא בכלל חמס[6].

וזה ביאור דברי הגמ' "מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם וכל כך למה לפי שאין פושטין ידיהן בגזל", הפכים קטנים היו יקרים אצל יעקב אבינו, כדי ללמד דעת כמה צריך להזהר בממון של השני, ואפי' פחות משו"פ שאין לו שום חשיבות, בכלל חמס הוא, את ההלכה הזאת רצה יעקב ללמד את כולם.

כי שרית עם אלוקים ועם אנשים ותוכל (פרשת השבוע בראשית לב כט)

כי שרית עם אלוקים ועם אנשים אמר רבה רמז רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל מכאן רמז לו גלות (**חולין צב ע"א**)

רבינו: יש מפרשים רמז לו שעתידים לצאת ממנו שני שרים, האחד "שרית עם אלוקים", שר שיש לו כח כלפי מעלה, והם סנהדרין וסמוכין בארץ ישראל שיש להם כח לקדש החודש נגד מה שנקבע למעלה, כדאיתא בגמ'[7] "אתם אפי' מזידין", שאפילו אם למעלה קבעו שר"ה צריך להיות בזמנו, וב"ד יודעים בודאי שלפי העדות היו צריכים לקדש החודש בזמנו, אם ב"ד רצו בגלל סיבה מסוימת כגון שיום ערבה לא יחול בשבת ועוד סיבות שהחודש יהא מעובר וראש השנה יהא למחר, יש להם כח לקדש את החודש למחר, ולמעלה מתחשבים עם ההכרעה שב"ד הכריעו למטה[8]. אבל כח זה הוא רק לסנהדרין וסמוכין בארץ ישראל, אבל רמז לו "מכאן רמז לו גלות" שגם בגלות שלא יהיו סמוכין כמו בחוץ לארץ ישראל אבל יהיו "אנשים", כלל ישראל לא ישאר כצאן בלא רועה, תמיד יהי' מנהיג שיעמוד בראש שיהי' לו כח להנהיג את כלל ישראל, וגם בגולה יהי' "ראש גולה שבבבל".

ויאבק איש עמו (בראשית לב כה)

כל תורה שישראל עושין בעולם הזה בזכות יעקב אבינו

"ר' עזריה אמר תרתי כל מלחמות שישראל עושין ומצליחין בזכות האבק של יעקב אבינו. ר' עזריה אמר חורי כל תורה שישראל עושין בעולם הזה בזכות יעקב אבינו".

"ויאבק איש עמו שרו של עשו הי'". (בר"ר עז ג) **מה רצה שרו של עשו מיעקב אבינו? למה לחם דוקא עם יעקב ולא עם אברהם או יצחק? מדוע כשבא אברהם אבינו ראש המאמינים והודיע את מלכות השי"ת בעולם מה שהי' סתירה גמורה לשיטתו – הוא שתק. ואחריו בנו העולה תמימה שהחזיק בשיטת אבותיו - והוא מחשה. ורק על יעקב ההולך שבור ורצוץ נגדו בא לערוך מלחמה.**

ואולם כל אחד מאבותינו בא לייסד ולברור את דרכו, דרך הקודש. אברהם הפיץ את תורת החסד, יצחק את סדר העבודה - הקרבה עצמית על מזבח ד', ויעקב הפיץ את יסוד התורה.

וישכב במקום ההוא כל אותם י"ד שנה לא הלך לישון, 'תתן אמת ליעקב כבר בעודו במעי אמו רצה לפרוץ לו דרך כששמע את קול התורה. והנה ברא הקב"ה בעולמו תרופה נגד השטן היצר הרע אשר רק זה מחלישו ושוברו "בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין (קידושין ל' ע"ב), **"אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ"** (סוכה נב ע"ב) – **כל אות מן התורה היא מצות עשה והיא מכה את השטן על קדקדו כפטיש יפוצץ סלע, עד שהחפץ חיים היה אומר שלפעמים יניח השטן לאדם להתפלל כל היום ולעשות מצוות – ובלבד שלא ילמד! כי "עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה"** (סוטה כא ע"א)

הן אמת, הוא לא הרפה גם מאברהם אבינו, גם מיצחק, אבל הוא הסתפק בזה ע"י שלוחיו אבל נגד קול התורה של יעקב בארץ ישראל "שאין תורה כתורת ארץ ישראל"

(ויק"ר יג ה), **ידע השטן שאין לסמוך גם על עשו, וע"כ החליט שלא עת לחשות, צריכים לבערו שלא יבסס את מקומות התורה בארץ ישראל.**

ומיהו אותו 'שרו של עשו', "רבי ישמעל בר נחמני אמר עובד כוכבים נדמה לו... רב שמואל בר אחא קמיה דרב פפא משמיה דרבא בר עולא אמר כתלמיד חכם נדמה לו" (חולין צא ע"א), **הוא משנה את פרצופו כפי מה שהענין דורש, לפעמים הוא מתאר את טוב העולם הזה, את השלוה והמנוחה שאפשר להשיג ע"י עזיבת הגמ', ומאידך מראה לו בית מדרש עם**

---

[1] מדרש רבה בראשית פל"א.
[2] בראשית ו יג.
[3] עירובין סב ע"א, יבמות מז ע"ב, ע"ז עא ע"ב.
[4] רבינו נקט דוגמא של "נטל קיסם מגדר של חבירו" המוזכר בירושלמי לענין איסור גזל הנאמר לישראל. דאיתא בירושלמי (דמאי פ"ג ה"ב) ר"ש בר כהנא הי' נסמך על רבי אלעזר ועברו על יד כרם אחד, א"ל רבי אלעזר לר"ש בר כהנא הבא לי קיסם אחד מן הגדר של הכרם בשביל לחצוץ בו שיניי, שוב חזר בו רבי אלעזר וא"ל אל תביא, לפי שאם יבוא כל אדם לעשות כן יפסיד אותו אדם את גדר כרמו.
וכ' ברמב"ם (פ"א גניבה ה"ב) "אסור לגנוב כל שהוא דין תורה", וכ' שם במגיד משנה "ודין שוה פחות מפרוטה בממון כדין חצי שיעור באיסורין". ובפ"א הל' גזילה ואבידה ה"ב כ' הרמב"ם "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה", וכ' שם במגיד משנה "מיהו כתבו קצת מן המפרשים ז"ל דדוקא כשיעור מאי דקפדי ביה קצת מן האנשים, אבל ליטול מן החבילה קיסם או מן הגדר לחצוץ בו שיניו דליכא איניש דקפיד ביה בכי האי שרי, ואף זה אסרו בירושלמי ממדת חסידות".
ורבינו חידש שגם בן נח שנהרג על פחות משו"פ אינו נהרג על דבר מועט שאין לו חשיבות כלל, דזה אינו בכלל גזל אלא בכלל חמס.

[5] כדאיתא בשבת עד ע"ב.
[6] רבינו ביאור כך את דברי המדרש הנ"ל בשיעורו חולין שם וגם בשיעורו מסכת קידושין מ' ע"ב בתוס' ד"ה וי"א.
[7] ר"ה כה ע"א.
[8] וכדאיתא בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג "אי זו אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר למחר הדין למי שומעין לא לשלטון, אבל הקב"ה אינו כן, אמרו ב"ד היום ראש השנה הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ראש השנה, נמלכו ב"ד לעברה למחר הקב"ה אומר למלאכי השרת העבירו בימה יעברו סניגורין יעברו קטיגורין שנמלכו בני לעברה למחר, מ"ט כי חק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב אם אינו חוק לישראל כביכול אינו משפט לאלוקי יעקב וכו'".
ובשמו"ר פט"ו ב' "החדש הזה לכם אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות שכן כתיב בגזירת עירין פתגמא, אמר להם אני ואתם מסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה, שנאמר אקרא לאלוקים עליון לאל גומר עלי וכן הוא אומר אלה מועדי ה' מקראי קודש וגו' אתם בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו וכו'".

כ"כ הרבה ספרים שגם אם יחיה איש אלף שנים לא יספיק ללומדם. כל אלה המסייעים לחורבן בתי מקדש מעט, שלוחי שרו של עשו הם.

"וירא כי לא יוכל לו" עוד לא אלמן ישראל, יש כאלו שדוחים את דבריו ומוסרים עצמן עבור התורה, וכותלי בית המדרש יוכיחו במשך כל שנות הגלות נתקיים "וירא כי לא יוכל לו", וזה באמת נס ופלא, וע"כ אמרו חז"ל "כל תורה שישראל עושין בעולם הזה בזכות יעקב אבינו". (מתוך דברי אגדה)

עניני חנוכה חלק ג'

זמן ההדלקת נ"ח

רבינו הי' מאחר הדלקת נ"ח כעשר דקות אחרי השקיעה, מפני שאין אנו בקיאים בדיוק מתי היא שקיעת החמה[9].

עוד אמר רבינו[10], כי הגר"א (רסא ב) הכריע כדעת הגאונים דצאה"כ הוא שלשת רבעי מיל לאחר השקיעה, וא"כ לדבריהם אחרי שלש עשרה וחצי דקות לאחר שקיעת החמה במוצאי שבת מותר כבר לעשות מלאכה, האם יעלה על דעת מאן דהוא לעשות מלאכה בשעה זו, אלא שחוששים שאיננו יודעים מתי הוא בדיוק זמן שקיעת החמה.

וכך גם הורה[11] שזמן הדלקת נ"ח לכתחילה הוא עשר דקות לאחר השקיעה, ושישאר דלוק משך שעה, כדי שידלוק חצי שעה אחר צאה"כ, ויש להחשיב זמן צאה"כ לענין זה 35-30 דקות לאחר השקיעה[12].

זמן ההדלקה במוצ"ש

במוצ"ש נהג רבינו להדליק נ"ח לאחר חמישים דקות מהשקיעה, ובשנים מאוחרות יותר נהג להמתין - אע"פ שכבר סיים תפילת ערבית - עד שיעברו חמישים וחמש דקות מהשקיעה. אע"פ שבכל מוצ"ש החמיר שלא לעשות מלאכות דאורייתא קודם זמן ר"ת (אבל הסכים שיעשו עבורו מלאכות דאורייתא כגון הדלקה וכיבוי נר ההבדלה), היינו מפני שאחז את שיטת ר"ת רק בתורת הידור, משא"כ במוצ"ש חנוכה שעי"ז בא לידי קולא להדליק אחר זמן שתכלה רגל מהשוק[13].

גם כשנשאל מתי הזמן הרצוי להדליק נ"ח במוצ"ש, השיב, שרצוי חמישים דקות או חמישים וחמש דקות אחרי השקיעה, שבזה הוא מדליק בתוך החצי שעה מצאת הכוכבים, שמחשבים צאת הכוכבים שלושים דקות לאחר השקיעה, ואפשר להדליק עד שישים דקות לאחר השקיעה[14].

רבינו אף ביאר, דאמנם הנוהגים כהגר"א היו מדליקים נר חנוכה בתוך חצי שעה מהשקיעה, שאחר ג' רבעי מיל מהשקיעה הוי לילה ואחר תוספת שבת אפשר לעשות מלאכה, אבל לדידן בתוך חצי שעה מזמן השקיעה שבלוחות ודאי אסור להדליק, דלא ברור לנו זמן השקיעה האמיתי, ויש לאחר יציאת השבת, וממילא במוצאי שבת יש להדליק הנ"ח כדעת הטור ושו"ע דזמן ההדלקה הוא בצאה"כ, וכיון שכאן בארץ ישראל נראה שזמן צאת הכוכבים הוא כשלושים דקות אחרי השקיעה, א"כ סוף זמן ההדלקה הוא כשעה לאחר השקיעה[15].

אבל כשנשאל במי שמקפיד כל שבת על זמן ר"ת האם במוצ"ש חנוכה יקדים להדליק קודם זמן ר"ת, השיב, ר' יושע בער הלוי (הבית הלוי) נהג כר"ת ובחנוכה לא, אבל למעשה אם תמיד נוהג כר"ת גם במוצ"ש חנוכה ינהג כך. שוב נשאל הרי רבינו בעצמו כל השנה אינו עושה מלאכות קודם זמן ר"ת ובחנוכה מדליק קודם, והשיב, שלא קבל ע"ע את ר"ת[16].

אך אם נוהג לאחר ביציאת השבת כר"ת רק כמנהג טוב לחומרא ולא משום חשש לדינא, דעת רבינו שבמוצ"ש חנוכה לא ימתין עד זמן ר"ת אלא ידליק קודם[17].

ההדלקה בבית מדרשו של רבינו

בבית מדרשו של רבינו היו מדליקין נ"ח בברכה קודם תפילת ערבית שלאחריה הי' מוסר את שיעורו הקבוע, וזה הי' כמה שעות אחרי השקיעה[18]. (רבינו הי' מתפלל מנחה גדולה בביתו, וכשהיה מוזמן לשמש כסנדק בבית מדרשו בצהרים, היה מתפלל מנחה גדולה בבית מדרשו, ומלבד זה לא היו מתפללים בבית מדרשו תפילת מנחה). למרות שקודם שיעורו היו כבר מתחילים להתאסף בבית מדרשו לשמיעת השיעור של נכדו שהי' קודם לשיעורו, המתינו עם ההדלקה עד קודם תפילת ערבית[19].

ובע"ש היו מדליקין בברכה קודם קבלת שבת, שכן הי' מתפלל בע"ש חנוכה תפילת מנחה מוקדם.

קודם תפילת שחרית היו מדליקין בלא ברכה[20].

ברכת שהחיינו כשבימים הראשונים הדליק נ"ח ע"י שליח

שנה אחת שהה רבינו בימי חנוכה בבית חולים, ולא הדליק שם נ"ח, משום שלא היתה שם אפשרות להדליק רק על השלחן, ולדעתו אין יוצאים י"ח בהדלקה שלא בפתח החצר. ולכן יצא י"ח בהדלקה שהדליק עליו בביתו שכנו רבי שר שלום מרזל, שבירך תחילה על ההדלקה בביתו, והמשיך לבית רבינו והדליק שם בלי הפסק ביניהם. ביום השמיני כבר שב רבינו לביתו, והואיל ויש ספק אם נפטר בברכת שהחיינו בהדלקה שהדליקו עליו בביתו, לקח רבינו פרי חדש ובירך שהחיינו, אבל אמר רבינו שהפרי חדש שלקח הי' לרווחא דמילתא[21].

גם כשנשאל רבינו במי שנסע מביתו ומינה שליח כדין ולא שמע ביום הראשון שהחיינו, האם ביום השני כשמדליק בעצמו צריך פרי חדש לברכת שהחיינו, שהרי השליח כבר בירך על ההדלקה שבביתו עצמו ולא הפסיק ותיכף הדליק בבית שכנו המשלחו, השיב רבינו שיכול לברך שהחיינו בלא פרי חדש, שאין השליח מוציא אותו בברכת שהחיינו[22].

---

[9] פניני חנוכה ע' קנ. ושם בהע' קסז כ' ששמע בשם רבינו טעם נוסף, שקודם זמן זה הוי בבחינת "שרגא בטיהרא מאי אהני" עי"ש.
10 פניני חנוכה ע' קנא.
11 פניני חנוכה ע' קנא-קנב.
12 ז"ל אג"מ (או"ח ח"ד סי' קא או' ו') "זמן הדלקת נר חנוכה שיותר עדיף הוא לע"ד עשרה מינוטן אחר תחלת השקיעה, ויש לזה טעמים נכונים, ויתן שמן שיהיה כדי להדליק שעה בערך כי תהיה הדלקתו בכאן ערך חצי שעה אחר צאת הכוכבים".
בירושלים נהגו אנשי ירושלים הוותיקין להדליק נ"ח עם השקיעה (תשובות והנהגות ח"ב סי' שלד), וכ"ה בלוח לא"י, והגרי"ז מבריסק נהג לפני חנוכה לכוון השעון בדיוק כדי להדליק בזמן ולא להפסיד רגע מזמן המצוה שהוא מתחילת השקיעה ממש (שבות יצחק חנוכה ע' עא בשם בנו רבי רפאל סולוביצ'יק).
13 מדברים ששמעתי מנכד רבינו יד ימינו הרה"ג רבי אריה (בן הגאון רבי משה) אלישיב, ומספר פניני חנוכה ע' קנה.
14 פניני חנוכה ע' קנד.
15 שבות יצחק חנוכה ע' עה.
16 מהקלטה משו"ת של תלמידי רבינו הרה"ג רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א והרה"ג רבי יצחק דרזי שליט"א כ"ח כסלו תש"ע אחרי תפילת שחרית.
17 שבות יצחק חנוכה ע' עה.
[18] אבל דעת הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פי"ז ג) שאם אין מתקיימות בבית הכנסת תפילות מנחה וערבית בזמנן אלא מתפללים ערבית בשעה מאוחרת, ידליקו הנרות כשהיגיע הזמן ואפי' אם הציבור מועט, וידקדקו שיהיו הנרות גדולים כדי שידלקו עד שיתאספו הציבור לתפילה.
[19] בחוט שני (ע' שיד) כ' שמקום שמתאספים בו אנשים והוא מקום שקבוע בו להתפלל ערבית אח"כ, יש להדליק נרות חנוכה כבר בעת שמתאספים הבני אדם, ולכן בית המדרש או כולל שקובעים ללמוד ואח"כ מתפללים שם מעריב, אם יש שם כבר ציבור שמתאספים ללמוד הרי הם מדליקין מיד נרות חנוכה ואינם צריכים להמתין עד תפילת ערבית.
[20] כ' בבנין שלמה סי' נ"ג "ראוי לברר מה דנהגו עכשיו דמדלקין בבהכנ"ס ובבתי מדרשות נ"ח גם בבוקר בעת תפילת שחרית דמאין יצא מנהג זה, דבשלמא מה שמדליקין נ"ח בבהכ"נ ובבהמ"ד בלילה וכו' ופשוט דכל הנך תלתא טעמי לא שייך בהדלקה דבוקר ומצוה לבקש וליתן טעם לזה. ועלה בדעתי דאולי יצא המנהג כדי לצאת דעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דגם בבוקר הי' צריך להדליק נרות המנורה אם מצאן כבויות וכו' ועפ"ז עולה נכון המנהג להדליק בבהכ"נ גם בבוקר, משום דבמנורה נמי היה ניכר הנס גם בבוקר בעת ההטבה דלא היה בו רק להדליק ולהטיב רק ליום אחד והדליקו בו שמונה ימים.
[21] פניני חנוכה ע' כג. וביאר שם ספיקו של רבינו לגבי ברכת השהחיינו, שהרי כתב הרמב"ם (פי"א מברכות ה"י) "אחד העושה מצוה לעצמו ואחד העושה אותה לאחרים מברך וכו' אבל אינו מברך שהחיינו אלא על מצוה שעושה אותה לעצמו", ולפי"ז אע"פ שלא הפסיק השליח בין הברכה בביתו להדלקה בבית רבינו לא חל השהחיינו על ההדלקה בבית רבינו, ועל כן מן הדין יכול הי' רבינו לברך שהחיינו ביום השמיני, ומה שבכל זאת הניח פרי חדש, י"ל מפני שבבה"ל רסי' תרמ"א ד"ה לעצמו כתב דלדעת תוס' דוקא בעושה סוכה אינו מברך שהחיינו כשעושה בשביל אחר שאין העשיה עיקר המצוה אבל במצוה שעשייתה עיקר המצוה יוכל לברך שהחיינו גם כשעושה המצוה בשביל אחרים.
עוד כ' בפניני חנוכה (ע' כד) בשם רבינו, שהמברך שהחיינו מספק על פרי חדש אין זה הפסק בין הברכה להדלקה, וביאר שם דבעצם בכל יום ויום מימי חנוכה בשעה שמדליק יש לברך שהחיינו, אלא שברכת שהחיינו שביום הראשון פוטר כל הימים, וכל האיסור לברך שוב הוא משום ברכה לבטלה שאינו חייב בה, אבל אם מברך שהחיינו על דבר אחר שפיר יכול לברך ואין בזה הפסק.
22 פניני חנוכה ע' כז.